

En nooit was iets gelogen

Van dezelfde auteur:

Blinde wereld (2009)

Wij dansen niet (2011)

Ellen Heijmerikx

En nooit was iets gelogen

*Met gedichten en liedjes
van Jos Versteegen*

Nieuw Amsterdam Uitgevers

Deze roman is mede mogelijk gemaakt door een reis-
en werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

G Deze uitgave kwam tot stand met medewerking
van Van Grunsven Creative Management,
zie ook www.vangrunsvencm.com

© Ellen Heijmerikx 2015

© Gedichten en liedjes Jos Versteegen 2015

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Annemarie van Pruysen, www.amvp.nl

Omslagillustratie © Burt Glinn/Magnum Photos

Foto auteur © Sheila Aukes

NUR 301

ISBN 978 90 468 1881 7

www.nieuwamsterdam.nl/ellenheijmerikx

www.ellenheijmerikx.nl

Je moet een mens zijn geheimen gunnen.

– Marita Keilson-Lauritz

I

Ik begrijp het niet, de neiging van mensen om op hun sterfbed geheimen op te biechten. Alsof al die jaren daarvoor, de uren waarin Pepe en ik zwijgend op de bank in de tuin zaten, niet de moeite waard zijn geweest. Pas toen er morfinepleisters op zijn borst werden geplakt en hij niet meer zelf van zijn bed kon komen, ging Pepe rechtop zitten, trok de slangen van het zuurstofapparaat los en liet de woorden stromen als zand, een kiepwagen. Hij sloeg op zijn uitgeteerde borst alsof hij weer die jongen was in de arbeiderswijk van Madrid.

Ik schudde zijn kussen op, vulde zijn glas. Madre mía! Wat moet je zeggen als iemand vertelt hoe hij een mes vasthield, op de juiste manier een halsslagader wist te raken? Ik zakte terug in de stoel naast het bed en staarde naar zijn handen die geen beker meer konden tillen. Ja, hij was anders geweest, zoals ook ik anders was dan meisjes van mijn leeftijd. Luchtfietsers waren we, geboren verhalenvertellers in de grauwe nasleep van een burgeroorlog. Artiesten. Ook toen het doek allang was gevallen.

‘Waar kijk je naar?’

‘Of je iets nodig hebt. Waar moet ik anders naar kijken?’

‘Kijk me aan, cariño. Ik wil dat je weet wat er gebeurd is. Waarom ik het niet eerder durfde te vertellen.’

‘Wil je iets eten?’

‘Hij moest dood, dat was wat ik dacht.’

‘Zal ik een appel voor je schillen?’

Schaamte is als olie op een verenkleed. Vogels sterven erdoor. Een enkeling wordt gered, gewassen in een vogelopvang.

Vier dagen kreeg Pepe om alles van zich af te schudden, vier dagen voor hij stierf. Als zijn woorden werkelijk zandkorrels waren geweest, hadden ze de ziekenzaal in een mum van tijd gevuld, dokters en zusters de doorgang versperd, de bijna-doden in hun bedden misschien al het leven ontnomen voor hun ellendige woekerziekten dat zouden doen. We zouden tegelijk gestorven zijn, Pepe en ik, gestikt in de geheimen van een besmeurd verleden.

Het weer is goed voor een emmer sop. Hollands weer.

Na ons vertrek uit Spanje heb ik jarenlang toiletten geschrobd in de staalfabriek. Arbeiders lieten roetige vingerafdrukken na op de muur en besproeiden de tegels naast de pisbak; wij hadden werk en vakantiedagen, mochten zonder angst gedachten uitspreken en kochten een huis.

We zijn niet meer teruggegaan. Ook niet toen mijn ouders stierven.

Nu krijg ik pensioen in dit land waar alles goed geregeld is. Ik sop de beelden in de tuin, kleine en grote mozaïekbeelden die onze geschiedenis in Spanje laten zien. De vlag van Asturië, mijn geboortestreek Catalonië. Ik haal de borstel langs de kleurige scherven die Pepe met zo veel zorg bij elkaar heeft gezocht. Groene zeep helpt tegen de plakkatensmos die zich met grove stekers aan het steen hebben vastgezet. Vijf lepels zeep en vijf lepels soda op tien liter water. Het moet inwerken, losweken. Daarna haal je de kleuren met een enkele borstelsreek moeiteloos tevoorschijn.

In Nederland planten ze bomen of verzorgen ze graven ter nagedachtenis aan geliefden. Ik trek rubberhandschoenen aan, krab mos uit voegen en poets het glazuur tot de vlakjes door het licht lijken op te spatten. Gedachteloos werken is er niet meer bij, o god nee, naar welk ornament ik ook kijk. Was het dat wat hij bedoelde... of toch niet? En wanneer?

Deze ochtend bind ik een schort voor en boen een nis waar de zon nauwelijks komt. Een boog belegd met hemelblauwe scherven, vijf plastic babypopjes aan draden boven een fonteinje. Ik wrijf hun lijfjes op met een zachte doek, de kromme beentjes, ga op mijn knieën zitten en stel me de handjes voor die zich aan me vastklemmen tijdens de eerste wankelste stapjes. Het kraaiende mondje, de tandjes die doorkomen. Ik meen iets van mezelf te herkennen in de poppengezichtjes, denk een hand te voelen op mijn schouder. Een aanraking die ik me juist nu nog beter weet te herinneren.

‘Ik moet je wat zeggen.’ Pepes stem, nog jong, zijn andere hand op mijn buik, troostend. ‘Ik durf het niet aan, Juanita.’

Ik grijp me vast en ga staan. Wat zou ik zeggen tegen een dochter als ik die had? Dat het leven mooi is, vallen en opstaan? Welke moeder zal bekennen dat het leven ook afschuwelijk is, dat de realiteit het lichaam uitwringt als een natte lap. Een verwarrende zoektocht. Alles willen goedmaken, vooral met de doden, vooral dat. Een eeuwig gevoel tekort te schieten.

Ik loop naar het huis, spoel de emmer om bij de buitenkraan en trek aan de vingers van de handschoenen tot ze slurpend loslaten.

Als je neuriet ben je tevreden, als je zingt ben je gelukkig. We zongen, Pepe en ik. In Spanje voor arme dorpsbewoners, in Nederland voor gastarbeiders.

Ik zet de emmer en borstel in de kelderkast en rust uit op

de bank tegen het huis. Er was zoveel wat ik niet doorhad.

De vijg bij de schuur draagt veel blad, dit jaar. Ik laat de plant zijn gang gaan, knip niets weg. De takken vormen een gesloten harnas om de salamander op de hoge sokkel, het enige ornament in de tuin dat ik weiger schoon te maken. Toch lijkt het beest met zijn geel-blauwe drakenrug bedrieglijk fris. Mijn blik wordt er als vanzelf naartoe getrokken. Alsof hij daarnet nog een van zijn groene handjes optilde, me met een duivels plezier een glimp gunde van de prooi onder zijn buik. Een buit die ik de dag na Pepes overlijden ontdekte en geschrokken teruglegde.

Waarom zag ik het niet maar herinner ik het me wel? Hoe Pepe daar stond, nog geen tien jaar geleden, met opeengeklemd kaken het cement tegen het frame van het beest kwakkend, terwijl ik koffie ging zetten, een tompouce van de Hema.

Toch maar weer opstaan. De afvalbak moet naar de straat, de onderste plank van de schuurdeur is rot en op het paadje achter de schuur staat onkruid. Handenvol ruk ik los, taaie wortels. Scherp gras jast in mijn huid. Ik mik de kluiten op een hoop bij de schutting. Hier in Nederland denk je aan burens, je spreekt zonder gebaren en rouwt zonder geluiden, gedomesticeerd, aangepast. Geen mens zal last van mij hebben.

Bij de buitenkraan laat ik de gieter vollopen en ik loop met gebogen hoofd naar de vijg. De vruchten, die hier moeilijk rijp worden, stopte Pepe in een boterhamzakje, samen met een banaan. Hij at ze nog als ze al zwart waren.

Ergens in het huis hoor ik mijn telefoon gaan. De man die opeens onze Toyota wil kopen, doet een belachelijk laag bod. Alsof ik achterlijk ben zonder Pepe. Ik richt me naar de wortels, mechanisch, wacht tot de grond het water heeft opgezogen.

gen voor ik weer opgiet. De vruchten van de plant kunnen me niet schelen, maar het blad, de dikke leerachtige bladeren moeten blijven, een stevig vol scherm.

Klote, zeggen ze hier in Nederland als ze ergens de pest aan hebben. Klotebeest.

Alles begon in 1955, zestien jaar na die burgeroorlog. In Comillas, een dorp in het noorden van Spanje. Ik had me alleen nog maar geërgerd aan de jonge kompel die mijn moeder had aangenomen in ons theatergezelschap.

Ik vond hem een idioot, die avond in de lege theaterzaal waar de grammofoon speelde en hij zich onbespied waande. Waarom zou iemand lappen om zijn voeten wikkelen, dikke proppen van aan repen gescheurde lakens waar geen mens fatsoenlijk op vooruit kon komen, laat staan ermee dansen zoals Pepe dat deed? Ik was zestien en wilde mooi zijn, altijd, maar vooral op een podium. Geen hond zou willen kijken naar dat gestamp op de vloerplanken, het zwiepen van die kop. En helemaal niet toen Pepe zichzelf liet struikelen, als een gebrekkig mens op de vloer smakte en zijn rug liet schokken alsof hij thuishoorde in een gekkenhuis. Hoe kon hij zo'n mislukkeling spelen?

Een gitaarsolo, een tikkende nagel op de slagplaat. Van het ene op het andere moment was er rust. Pepe kwam wankelend overeind, veegde langs zijn kin, een slaande beweging naar denkbeeldig speeksel. Toen zakte hij door zijn knieën, greep naar iets en leek dat uit alle macht met zich mee te willen trekken. Uitstekend geacteerd, zou mijn moeder zeggen, een van haar weinige complimenten. Maar toch.

Hoe oud moet je worden om je herinneringen te begrijpen?

Pas nu dus, meer dan vijftig jaar later, weet ik dat Pepe de spastische bewegingen nadeed van de enige man die ooit een vader voor hem is geweest. Een dorpsgek. Dat hij als kind met hem een dode koe trachtte weg te slepen die geen centimeter van zijn plaats kwam.

De gitaar zweeg. De zanger op de plaat sprak, begeleid door handgeklap. De stem leek Pepe aan te spreken, licht slissend, wat bij de scène leek te horen. Hij stond stil, nahijgend, hief zijn hoofd en luisterde.

*Verdraag de stenen, ruw en scherp,
die jongens uit de modder rapen.
Ze lachen of ze vrolijk zijn.*

*Verdraag de woorden, grof en luid,
die jongens uit de modder rapen.
Hun lachen doet het meeste pijn.*

Ik stond op, sloop tussen rekwisieten door naar buiten. Niet veel later hoorde ik zijn voetstappen en trok ik me terug achter een zijmuur. Pepe verliet de zaal en floot alsof hij tevreden was over de repetitie. Ik volgde hem naar het gasthuis, keek toe hoe hij zijn bovenlijf ontblootte en zich waste bij de pomp, grondig, alsof er meer vuil aan zijn huid kleefde dan met het blote oog te zien was. Ik spiedde door het donker, stelde me voor dat hij me zou zien terwijl het water uit zijn haren droop. Hij zou naar me toe lopen, me aanraken met zijn natte handen, onhandig. Hij zou geen schoenen dragen, maar repen stof die ik langzaam van zijn voeten zou wikkelen.

Er waren veel vleermuizen dat jaar. Ze doken door de avondlucht en maakten geluidjes alsof iemand speelkaarten langs zijn duim liet ritsen.

Pepe schudde zijn haar droog, trok zijn hemd over zijn hoofd en verdween het huis in.

Het liet me niet meer los.

De volgende dag besteedde ik aandacht aan mijn haar, mijn ogen. In de keuken van het gasthuis ging ik tegenover hem aan tafel zitten, treuzelde met eten en probeerde zijn blik te vangen.

‘Smaakt het?’

Zijn hoofd schoot omhoog, een dier dat een geluid waarnam, een geur opsnoof. Geen spoor van de concentratie op het podium. Waarom was hij me niet eerder opgevallen?

‘Ik vroeg me af waar je vandaan komt.’ Ik voelde dat ik bloosde, maar Pepe leek het niet op te merken. Hij kauwde, slikte voor hij antwoord gaf.

‘Ik ben geboren in Madrid. We waren met z’n zessen. Na mijn vaders dood woonden we in het noorden. Niets bijzonders.’ Het klonk stamelend, alsof hij nog moest wennen aan het idee dat ik tegen hem sprak.

‘Het noorden is groot.’

‘Asturië. Cezosu, het geboortedorp van mijn moeder in de bergen bij Nava.’ Iets van een glimlach gleed over zijn gezicht. Hij nam een slok koffie, vertrok zijn mondhoeken. ‘Daarna woonde ik in de stad en later in het mijnwerkersdorp. Dat weet je.’

‘Dat was het?’

‘Dat was het.’

‘Was er een school in het dorp?’

Pepe reikte naar het brood, brak er een stuk af dat hij in zijn koffie dompelde voor hij het in zijn mond stak. ‘Als we niet werkten hadden we geen eten.’

Lola kwam de keuken binnen, begon met veel lawaai de tafel af te ruimen.

‘Wie heeft je dan leren lezen en schrijven?’

Pepe gebaarde alsof dat al ver achter hem lag. ‘Gewoon een man uit de stad...’ Hij maakte zijn zin niet af, leek afgeleid door het brood dat uit elkaar viel. ‘Zullen we het over iets anders hebben?’

‘Hoezo? Mis je hem?’

Pepe zweeg. De stank van aangebrande melk vulde de keuken. De poten van zijn kruk schuurden over de vloertegels.

‘Ik ben ook nooit naar school geweest.’ Ik redde me eruit, enigszins, boog over de tafel naar hem toe, mijn hand op zijn arm, terwijl Lola kletterend de borden opstapelde. ‘Ik kreeg les van mijn vader.’

‘Fijn voor je.’ Even keek hij me strak aan, schudde mijn hand af en stond op. Hij zocht naar iets in zijn broekzak. Toen knikte hij naar Lola bij het aanrecht en haastte zich de keuken uit.

‘Dat deed je goed, meisje.’ Mijn twaalfjaar oudere, verdomd nieuwsgierige halfzus draaide zich om, haar kletsnatte handen in haar zij geplant. ‘Nu kun je er zeker van zijn dat hij je nooit meer iets zal vertellen.’

De vergelijking is krankzinnig, een lading zand in een Nederlandse ziekenzaal of waar dan ook, maar de kracht waarmee Pepes woorden kwamen, die laatste vier dagen, groef me in. Ik zat daar maar, in die stoel naast zijn bed, mijn armen bewegingloos, mijn hoofd als een bal in de brandende zon.

Je slaat een stervende niet in zijn gezicht, al voel je je besodemieterd. En je gilt de boel niet bij elkaar in een zaal waar nog drie patiënten liggen te wachten op de dood.

Ik veinsde onverschilligheid toen Pepe vertelde hoe hij als jongen gefascineerd raakte door copla's: vierregelige Spaanse verzen – alsof ik dat nog niet wist. Ik keek verveeld naar buiten toen hij zijn idool aanhaalde: Santiago, de beschermheilige van Spanje – wat nieuw voor me was. En ik gaapte toen die klootzak van een vader ter sprake kwam. Waarom nu pas, Pepe? Wat als ik eerder was gegaan dan jij?

‘Je moet weten wat eraan voorafging, cariño. Alles.’

‘Waarom?’

‘De dood van die man.’

Ik vermeed zijn blik, staarde naar het infuus naast zijn bed. Plastic organen aan een standaard, een druppelaar die verstopt kon raken. Een bel zuurstof die Pepes ader zou binnendringen en onvermijdelijk naar boven zou worden gepompt, naar zijn hart. Hij zou niet sterven aan die verdomde kanker, hij ging dood door het falen van een stom apparaat en zou zijn

verhaal niet af kunnen maken. Alles wat ik allang behoorde te weten, waar ik recht op had, of niet soms.

Een jeukende hitte kroop op langs mijn hals. Opstaan. Slangen lostrekken, vloeistofzakken als waterbommen tegen het raam kwakken. Laat maar, Pepe. Ik hoef het niet te weten. Ik wil niet eens meer weten van die copla's en hoe je godbetert een moordenaar werd. Ik wil dat je blijft.

Maar hij merkte het niet meer op. Een verpleegster stak een naald in zijn ader en de morfine leek hem uit zijn evenwicht te brengen. Hij greep zich vast aan de papegaai boven zijn bed, bleef doorpraten alsof we een ritje maakten met de tram, overhellend in de bochten.

Een vrouw in een badjas schuifelde naar het raam, konijnen op haar slippers. Ze verschoof het gordijn om de zon buiten te sluiten en ik wenste dat ik met eenzelfde simpele handeling de kanker buiten kon sluiten, de ziekte die Pepes lichaam vernietigde waar ik bijzat.

Het was op de markt in Madrid, waar anders, dat Pepe als kind voor het eerst een copla hoorde. Een man met één hand liep tussen de kramen door. Hij probeerde nog iets te verdienen door gedichten te verkopen, volksverzen die rijmde zodat je ze beter kon onthouden.

*De mooiste copla's voor een stuiver!
Vijf centen voor de liefde en het leven,
voor wijsheid, God, het Spaanse land,
op lakenwit papier en handgeschreven.*

De snoepballetjes van een zoetverkoper geurden in de hitte van de zon, het zoet en zure van citroen, maar Pepe draaide zijn rug naar de kraam en staarde de coplaverkoper aan. Het was niet de schilferige stomp die hem fascineerde, of het in lompen gehulde lijf waarmee de man treiterende kwajongens aantrok als mestvliegen. Het waren de vellen papier die hij tegen zijn schriele borst klemde. Als Pepe stuivers aan hem kon laten zien, zou de man onmiddellijk blijven staan. Hij zou de gebruikelijke vragen stellen en met de hand die er nog aanzat door de vellen bladeren om de copla's te zoeken die Pepes honger beschreven, of zijn verlangen om een held te worden. Nog diezelfde dag zou zijn zus Fina ze fluisterend voorlezen zodat hij ze uit zijn hoofd kon leren.

Maar Pepe had geen stuivers. Hij had benen die rilden, broekzakken vol gaten en een snuffelende rat in zijn buik. De man zonder hand keurde hem geen blik waardig en Pepe gaf een trap tegen de kraam van de zoetverkoper, griste snoepballetjes weg die over de grond stuiterden en zette het op een lopen.

Zijn eerste eigen copla maakte hij over honger, liggend op de grond in de huurkamer van zijn ouders. Hij drukte zijn voorhoofd tegen de plavuizen, snoof de geur op van het eten uit de naastgelegen kamers. Daar zaten jongens aan tafel met een vader die wél thuiskwam na zijn werk in de fabriek. Pepe kon het geslurp horen, het gesmak bij het kauwen. Schijt in hun melk. Ze hadden te eten, dat wel, maar waren te stom om een copla te bedenken, de ezels. Voor geen goud had hij willen ruilen.

Als het niet zo vies warm was geweest in de kamer, had hij zo ook een tweede copla opgedreund. Santiago. Hij wist genoeg over de apostel die was gemarteld, onthoofd en begraven

op het sterrenveld. In plaats van Pepe te leren lezen hadden de nonnen in Madrid verhalen verteld over de ridder te paard die had meegevochten tegen de Moren: een kruis in de ene, een zwaard in de andere hand.

Pepe wilde ook een held worden, een man die vocht tegen de vijand en mensen redde. Maar er werd in hun straat niet meer gevochten. Alleen de zon boorde zwaarden door de kierren in de luiken, pinde zijn moeder vast op de stoel bij de tafel, zijn oudste broer Manolo op de kruk, zijn slapende broers en zusjes op de vloer rond hun voeten.

Hij rolde zich op zijn zij en trok zich aan de tafel op. Santiago moest toch weten hoe het voelde als je honger had, hoe de leegte daarbinnen onophoudelijk toestak? In gedachten zag Pepe de apostel de straten afzoeken, op een knie zakken en door hun luiken spieden op zoek naar een leerling. Wie was er sterk genoeg?

De zon trok zich terug, liet de huurkamer achter in een schemer terwijl toch alles leek te stralen. Pepe liet de tafelrand los. Zijn hoofd voelde licht. Zijn benen waren weg, maar hij bleef overeind, zweefde, moeiteloos.

Hier stond hij, Pepe Castro Montes, zeven jaar oud, te klein voor zijn leeftijd en met een maag als een lekkende bal. Maar hij was anders dan zijn broers die daar lagen te snurken als varkens. Hij zou de honger verdragen, de pijn... Hij was het, hij was de leerling waar de apostel naar zocht en hij vouwde zijn handen, slikte tranen van trots.

Buiten ratelde een kar. De stem van een koopman. Gebeier van een klok, niet een van de zware bellen in de toren van de kathedraal, maar verder, veel verder weg. Een deur klapte dicht. De huisbaas schreeuwde dat ze weg moesten als de huur niet werd betaald. Een vuistslag van Manolo op tafel. Pepe viel languit op de plavuizen. De kinderen op de vloer

hieven hun slaperige koppen en knipperden verbaasd.

Zijn moeder schoof haar stoel achteruit, stond op en sprak na drie dagen te hebben gezwezen. ‘We gaan.’